

Original Article

Imposed Obligations (Contractual and Non-Contractual) on Authors' Moral Rights in Light of Contractibility Theory in Iran and the European Union

Mohammad Javad Mohammad Karimi¹ , Pejman Mohammadi^{*2}

¹ Ph.D. Student in International Trade and Investment Law, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

² Professor, Department of Intellectual Property Law, Faculty of Law, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran.

[10.22080/lps.2025.30237.1811](https://doi.org/10.22080/lps.2025.30237.1811)

Received:

July 7, 2025

Accepted:

November 8, 2025

Available online:

June 5, 2026

Keywords:

Moral Rights,
Contractability,
Contractual and Non-
Contractual
Obligations,
Inalienability

Abstract

Moral rights are traditionally understood as an expression of an author's personality, beliefs, and ideas. While these rights protect the author's personality, reputation, dignity, and creativity as embodied in literary and artistic works, they remain distinct from the general personality rights inherent to every individual. This distinction precludes absolute approaches to their characteristics—particularly the principle of inalienability—and thus grants authors a degree of autonomy in determining the fate of their intellectual creations. Consequently, under certain conditions, authors may delegate the exercise of moral rights, waive them to a limited extent, or define the framework for the exploitation of their works, including permissible modifications. However, the exploitation of literary and artistic works is inevitably subject to obligations imposed either contractually, through agreements between the parties, or non-contractually, through mandatory rules and considerations of public order. Such obligations may, in practice, reshape the scope of moral rights and restrict the author's freedom in determining the destiny of their intellectual outputs. This research, employing an analytical-descriptive approach, examines both contractual and non-contractual obligations affecting authors' moral rights in Iran and the European Union. The findings demonstrate that, despite the theoretical acceptance of the contractibility of moral rights in both legal systems, authors remain bound by general contractual rules as well as mandatory provisions, public order considerations, and technical regulations in their agreements.

***Corresponding Author:** Pejman Mohammadi

Address: University of Tarbiat Modares, Tehran,
Iran.

Email: P.mohamadi@modares.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

Moral rights, recognized as expressions of an author's personality, beliefs, and thoughts, serve to protect the intrinsic connection between creators and their literary or artistic works. Although grounded in personal identity, reputation, and creativity, these rights are distinct from general personality rights. A key characteristic of moral rights is their inalienability, which theoretically empowers authors to determine the fate of their intellectual creations freely. This includes the ability to set terms for exercising moral rights, waive them under specific conditions, and define the framework for exploiting their works, including permissible modifications.

However, the practical exploitation of literary and artistic works inevitably encounters limitations—both contractual and non-contractual—imposed by mandatory rules, public order considerations, and technical standards. These limitations can reshape the exercise of moral rights and constrain the author's free will. This research, employing an analytical-descriptive approach, examines the contractual and non-contractual obligations governing authors' moral rights in Iran and the European Union (EU). It ultimately concludes that the acceptance of the theory of contractability in both legal systems subjects authors to general contract law and public order considerations.

2. Methods

This study employs a comparative and analytical methodology to examine the legal frameworks of Iran and the European Union.

The research systematically deconstructs the theory of the contractability of moral rights and analyzes the limitations imposed at two key stages: contract formation and contract execution. The comparative analysis highlights both convergences and divergences in how the two legal systems balance author autonomy with external constraints.

3. Results

The investigation yielded several key findings:

A) Contractability of Moral Rights: Both Iranian and EU legal systems implicitly recognize that moral rights can be managed through contracts. This does not imply a complete transfer of rights but includes positive and negative aspects, such as granting consent for specific uses, temporarily refraining from exercising a right, or defining the scope of permissible modifications.

B) Contractual Limitations: Authorial autonomy is constrained by general principles of contract law during both the formation and execution stages.

C) Formation Stage: Rules concerning the parties (only the author or their direct agent may agree), the subject matter (prohibition of total and permanent waivers), form (generally, no written form is required, although EU trends favor increased formalization), and consideration (the EU's DSM Directive introduces the principle of "appropriate and proportionate remuneration") all influence contractual freedom.

D) Execution Stage: Principles such as **pacta sunt servanda** (the binding force of contracts) and good faith are paramount. However, due to the unique nature of moral rights, specific

performance may not always be enforceable; damages might be the only available remedy in the event of a breach. Notably, Article 22 of the EU's DSM Directive grants authors a right of revocation for non-exploitation—a significant contractual protection.

E) Non-Contractual Limitations: These arise from mandatory rules and principles of public order, regardless of the parties' intentions.

F) Author's Status: Works created under employment or commission contracts remain morally attributed to the author. However, the exercise of these rights may be limited, particularly for public servants, where societal interests may take precedence.

G) Nature of the Work: In joint authorship, the exercise of moral rights by one co-author (e.g., the right of disclosure) can inherently limit the rights of the other co-authors, often necessitating mutual consent or judicial intervention to resolve disputes.

H) Third-Party Rights: Moral rights may conflict with the personality rights of individuals depicted in a work (e.g., in biographies or portraits), potentially limiting the author's freedom.

I) Public Order: While moral rights are generally regarded as protective of public order in Iran, in some EU jurisdictions (e.g., France), they are considered part of directional public order. This classification renders any conflicting agreement null and void, significantly limiting contractual freedom.

4. Conclusion

This study demonstrates that, although moral rights are a cornerstone of authorial identity and creativity, they are not absolute. The theory of contractability is

recognized in both Iran and the EU; however, its application is inevitably constrained by dual layers of contractual and non-contractual obligations. Authors' free will is balanced against principles of contract law, public order objectives, and the need to protect third-party rights and societal interests.

The comparative analysis reveals nuanced differences in emphasis: Iranian law places greater weight on the inalienable nature of moral rights and the intimate relationship between author and work. In contrast, EU law, while respecting this foundation, increasingly incorporates economic tools and transparent contractual mechanisms to protect authors—particularly in the digital era. Ultimately, effective regulation and interpretation of moral rights contracts must safeguard the author's dignity and autonomy while ensuring fair and transparent exploitation for the benefit of all stakeholders in the cultural ecosystem.

Funding

This research was conducted without any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Author's Contribution

The authors contributed equally to the conception, design, data analysis, interpretation, and drafting of the manuscript.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest regarding the publication of this article.

Acknowledgments

The authors wish to express their gratitude to the scholars and legal experts whose foundational work, cited herein, provided the essential groundwork for this comparative analysis.

علمی پژوهشی

ضرورت‌های تحمیلی (قراردادی و غیرقراردادی) بر حقوق معنوی مؤلف در پرتو نظریه قراردادپذیری در ایران و اتحادیه اروپا

محمدجواد محمدکریمی^۱، پژمان محمدی^{۲*}

^۱ دانشجوی دکتری حقوق تجارت و سرمایه گذاری بین المللی، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
^۲ استاد گروه حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

doi: [10.22080/lps.2025.30237.1811](https://doi.org/10.22080/lps.2025.30237.1811)

چکیده

حقوق معنوی به عنوان بازتاب و آیینی‌ای از شخصیت، باور و افکار پدیدآورندگان دانسته شده است. با این حال، علی‌رغم صیانت از شخصیت، شهرت، اعتبار و خلاقیت پدیدآورندگان که متجلی در آثار ادبی و هنری است، این حقوق با حقوق شخصیت که خاص هر انسان به صرف انسان بودن است، دارای تمایزاتی می‌باشد که سبب نفی مطلق‌گرایی نسبت به وجوه و خصیصه‌های آن و به طور خاص، ویژگی سلب‌ناپذیری می‌شود که این امر اراده‌ی آزادانه پدیدآورنده در تعیین فرجام دستاورد فکری را رقم خواهد زد و در نتیجه، امکان اعطای نیابت در اعمال حقوق معنوی، اسقاط حق تحت شرایط مشخص و تعیین چهارچوب بهره‌برداری از اثر نظیر تغییرات قابل اعمال را به پدیدآورنده اعطا می‌کند. با این حال، بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری ناگزیر با الزاماتی روبه‌رو خواهد بود که گاه از طریق قرارداد و گاه به واسطه قواعد آمره و ملاحظات نظم عمومی و غیرقراردادی بر خالقان آثار فکری تحمیل می‌گردد که می‌توانند اعمال حقوق معنوی را در عمل دگرگون ساخته و اراده‌ی آزادانه وی در تعیین سرنوشت دستاورد فکری را محدود نمایند. پژوهش حاضر با رویکرد تحلیلی - توصیفی، الزامات قراردادی و غیرقراردادی ناظر بر حقوق معنوی مؤلف در ایران و اتحادیه اروپا را مورد بررسی قرار داده و در نهایت این نتیجه حاصل می‌شود که با پذیرش نظریه قراردادپذیری در دو نظام مذکور، پدیدآورندگان ناگزیر از تبعیت از قواعد عمومی قراردادها و ملاحظات فنی و مرتبط با نظم عمومی در توافقات خود خواهند بود.

تاریخ دریافت:

۱۶ تیر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۷ آبان ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۵ خرداد ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

حقوق معنوی، قراردادپذیری، الزامات قراردادی و غیرقراردادی، سلب‌ناپذیری

* نویسنده مسئول: پژمان محمدی

آدرس: دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

ایمیل: p.mohamadi@modares.ac.ir

۱ مقدمه

حقوق معنوی مؤلف از جمله موضوعات حقوقی است که هم‌زمان دارای رکن شخصیت‌محور و نیز موجد پیامدها و آثار اقتصادی و مالی است. این دو خصیصه، نه‌تنها جایگاه ویژه‌ای به مؤلف در قراردادهای بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری می‌بخشند، بلکه پرسش‌های نظری و عملی بسیاری را راجع به حدود قلمرو توافقات قراردادی به ذهن متبادر می‌سازند. در مباحث پژوهش حاضر تأکید شده است که حقوق معنوی بازتاب پیوند میان اثر و شخصیت پدیدآورنده است و به همین سبب از حیث ماهوی با حقوق مالی دارای تفاوت‌های اساسی است که محور اصلی بررسی‌های صورت گرفته می‌باشد.

هنگامی که آثار ادبی و هنری وارد عرصه مبادلات تجاری می‌شوند، دو مجموعه از الزامات متفاوت (و گاه متضاد) بر توافقات میان مؤلف و بهره‌بردار تحمیل می‌گردد؛ الزامات قراردادی که ناشی از اراده‌ی طرفین و اهداف تجاری‌اند و الزامات غیرقراردادی که ریشه در قواعد آمره، ملاحظات نظم عمومی و سازوکارهای فنی دارند. چنین الزاماتی می‌توانند به‌صورت مستقیم یا ضمنی دامنه اعمال حقوق معنوی را محدود سازند و از این رو، تحلیل این دو حوزه برای درک واقعیت نظریه قراردادی‌پذیری حقوق معنوی امری اجتناب‌ناپذیر است.

اصول و قواعد حاکم بر توافقات مرتبط با حقوق مؤلف در نظام حقوق نوشته اصولاً در راستای حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری است، زیرا این اشخاص عمدتاً به جهت عدم بهره‌مندی از موقعیت مسلط قراردادی و ابزارهای اقتصادی کارآمد، تحت

الزامات قراردادی تعیین‌شده از سوی بهره‌برداران قرار می‌گیرند و افزون بر آن، چنین رویکردی نشأت گرفته از ماهیت شخص‌محور نظام حقوق مؤلف نیز دانسته شده است. به بیان دیگر هدف اولیه این قواعد حمایت از پدیدآورنده حقیقی است، فردی که با به کارگیری خلاقیت، استعداد و توانایی خود اثری را خلق می‌کند که تجلی‌گاه شخصیت و باورهای او است و از این رو شایسته صیانتی مضاعف خواهد بود (محمدی، ۱۳۸۶: ۱۵۷-۱۵۵).

نظام حقوق مؤلف به پدیدآورندگان این اختیار را می‌دهد تا تعیین سرنوشت اثر را به دست گرفته و از این طریق نحوه‌ی اعمال حقوق معنوی خود را تحت تدابیر قراردادی تنظیم نمایند. در چنین حالتی اراده پدیدآورنده به عنوان شرط اساسی در نظر گرفته می‌شود، زیرا تنها اوست که می‌تواند قضاوت نماید تغییر در اثر یا عدم افشای هویت حقیقی و یا زمان و مکان و نحوه‌ی علنی ساختن دستاورد به شخصیت او آسیب می‌رساند یا خیر (Raizon, ۲۰۱۴: ۲۷۰). با این حال، در خصوص توافقات مرتبط با حقوق معنوی خالقان آثار فکری، با توجه به ماهیت مطلق و اختیاری این حقوق (که البته همان‌طور که گفته شد تحت محدودیت‌هایی قرار می‌گیرد)، باید توجه داشت که پدیدآورنده همواره به عنوان طرف ضعیف‌تر محسوب نشده و چه بسا ممکن است به عنوان طرف مسلط و غالب بر توافق نیز شناخته شود. به عنوان مثال، اینکه خالق آفرینه‌ی فکری بتواند در هر زمان هویت حقیقی خود را افشا نماید یا به استناد حق استرداد، خواهان فسخ یکجانبه‌ی قرارداد باشد گواهی بر این مدعا است.

موجود، به صورت دقیق و مشخص تعریف کنند (Raizon, ۲۰۱۴: ۲۴).

قراردادها می‌توانند از حیث اقتصادی دارای نقش هنجاری^۱ باشند، به این معنا قرارداد به مثابه ابزاری برای تحقق کارایی اقتصادی و فزونی آن تلقی شده و قواعد حاکم بر آن نیز در این راستا تفسیر می‌شوند (ابدالی، ۱۳۸۹: ۱۱۰). در نظام‌های حقوقی ایران و اتحادیه اروپا این حقوق به صورت کلی یا جزئی غیرقابل انتقال دانسته شده‌اند، زیرا اثر انتقال، خروج حق از دامنه‌ی حقوق پدیدآورنده و تصاحب آن توسط شخص دیگر است. بنابراین به عنوان یک اصل، حتی نقش هنجاری قراردادها نیز نمی‌تواند موجب تعلق حقوق معنوی به شخصی غیر از پدیدآورنده شود.

نظام حقوق مؤلف ایران و اتحادیه اروپا اما مقرره‌ی صریحی در باب عدم قابلیت اسقاط و صرف‌نظر کردن پدیدآورنده از اعمال حقوق معنوی ندارند، در حالی که بسیاری از کشورهای عضو اتحادیه به وضوح اسقاط حقوق معنوی را تحت شرایط و تدابیر مشخص، در قوانین داخلی خود پیش‌بینی کرده‌اند.^۲ برخی از حقوقدانان (Radkova, ۲۰۰۱: ۱۰۹) در خصوص ممنوعیت اسقاط حقوق معنوی باور دارند، زمانی که صرفاً انتقال این حقوق در قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی نفی گردیده است، این امر به صورت ضمنی به

گرچه در نظام حقوق مؤلف ایران و اتحادیه اروپا، اصول و قواعد حاکم بر توافقات مرتبط با حقوق معنوی آفرینندگان آثار چندان مورد توجه قرار نگرفته و غالب ضوابط تعیین شده ناظر بر حقوق مالی است، با این حال به جهت ماهیت ویژه حقوق معنوی در نظام‌های اخیر، مواردی قابل ارزیابی است که بخشی ناظر بر مرحله شکل‌گیری توافق و بخش دیگر در ارتباط با اجرای تعهدات است. به همین سبب در ادامه، ابتدا به تبیین مفهوم نظریه‌ی قراردادپذیری حقوق معنوی می‌پردازیم که رکن اساسی تحلیل مباحث آتی خواهد بود و پس از آن الزامات قراردادی در مرحله تشکیل توافق و ناظر بر محتوا و سپس الزامات غیرقراردادی به تفکیک در دو نظام اخیر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲ تبیین حدود معنای

قراردادپذیری حقوق معنوی

گرچه قوانین عموماً چهارچوب کلی روابط اشخاص و جامعه را تعیین می‌کنند، قراردادها به عنوان توافق‌نامه‌های خصوصی، در تنظیم روابط حقوقی میان افراد ایفای نقش می‌نمایند. به عبارت دیگر، قراردادها اغلب به عنوان ابزار اجرایی قوانین در سطح فردی عمل کرده و به اشخاص اجازه می‌دهند تا روابط خود را در محدوده قوانین

Copyright and Related Rights Act (UrhG) (1965), Article. 29; Italy Copyright and Neighboring Rights Act (amended April 9, 2003), Article. 21 & 22; The Dutch Copyright Act (Auteurswet) (amended September 1, 2017), Article. 25 §1; Austria Federal Law on Copyright in Literary and Artistic Works and Related Rights (BGBI.I) (amended 1998), Article. 19(2).

^۱. Normative Role

^۲. برای نمونه به مواد ذیل از قوانین حقوق مؤلف برخی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا مراجعه شود:

Ireland Copyright and Related Rights Act (2000), Article. 116; Belgium Copyright and Neighboring Rights Act (1995), Article 1(2); French Code de la propriété intellectuelle (CPI) (last amended May 22, 2020), Article. L121-3, 132-11 & 113-6; German

چهارچوبی فراتر از حمایت‌های قانونی مقرر از حیث رعایت حقوق معنوی و شیوهی بهره‌برداری از اثر تعریف شود. ماهیت برخی آثار نیز ایجاب می‌کند تا چنین اختیاری به پدیدآورندگان اعطا شود، زیرا در غیر این صورت ممکن است بهره‌مندی و استیفا از اثر عملاً منتفی شده و در نتیجه شخصیت آفریننده را بیشتر در معرض آسیب قرار دهد و از این رو سبب کاهش اشتیاق هنری وی در خلق آثار جدید و در نهایت، محرومیت جامعه از بهره‌مندی از عناصر فرهنگی و هنری بدیع، به‌ویژه در بحث آثار اشتقاقی، شود.

با این حال باید توجه داشت این آزادی به نحو مطلق نبوده و به سبب در نظر گرفتن منافع جامعه و بهره‌برداران و نیز ضرورت‌های قراردادی، توافقات مرتبط با محدودیت‌هایی همراه است که در ادامه به بررسی هریک از آن‌ها می‌پردازیم.

۳ ضرورت‌های تحمیلی قراردادی

ویژگی‌های برشمرده‌شده برای حقوق معنوی در پرتو نظریه‌ی قراردادی، در کنار توجه به ثمربخشی اقتصادی آن در قراردادهای بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری سبب می‌شود تا پدیدآورندگان کنترل مؤثری نسبت به نحوه‌ی اعمال حقوق خود داشته باشند. با این حال توافقات مرتبط با حقوق معنوی به مانند حقوق مالی

معنای جواز سلب حق تلقی می‌شود، به‌ویژه هنگامی که پدیدآورنده از پیامدهای آنچه در قرارداد بدان متعهد می‌شود آگاهی کامل دارد و به طور خاص زمانی که به تغییرات اعمال‌شده در اثر رضایت می‌دهد یا نوع تغییراتی را که قرار است اعمال شود در قرارداد مشخص می‌کند (Dietz, ۱۹۹۴: ۲۰۳-۲۰۵).

بنابراین، قراردادی‌پذیری حقوق معنوی به معنای اعمال این حقوق در مفهوم موسع خود، که دارای چهره‌ی مثبت و منفی در بکارگیری امتیازات غیرمالی اعطاشده به پدیدآورندگان جهت صیانت از شهرت هنری^۱ و تمامیت مادی و معنوی دستاورد فکری است، تعریف می‌شود. به همین جهت، اراده آزاد پدیدآورنده در قالب نقش هنجاری و تحقق کارآیی اقتصادی قراردادها، در نمایان ساختن شخصیت و تفکرات خود سبب می‌شود تا در کنار خصیصه سلب‌ناپذیری حقوق معنوی^۲ (محمدکریمی و محمدی، ۱۴۰۴: ۱۵۴-۱۵۷) و نیز وصف دائمی و جهانی بودن، نحوه‌ی اعمال این حقوق را در اختیار گرفته تا آن‌گونه که مایل است از دستاورد فکری خود منتفع شود.

این اختیار می‌تواند در قالب اعطای نیابت نسبت به اعمال حقوق معنوی (از جمله حق افشا به مانند آنچه در قراردادهای انتشار آثار ادبی و هنری میان ناشر و پدیدآورنده به وقوع می‌پیوندد) یا انصراف موقت از به‌کارگیری حق (اسقاط جزئی) و همچنین تعیین

^۱ Artistic Reputation

^۲ Inalienability

- اجمالاً در تشریح خصیصه‌ی سلب‌ناپذیری حقوق معنوی می‌توان گفت:

«سلب‌ناپذیری به معنای عدم امکان اسقاط و صرف‌نظر نمودن و نیز انتقال حقوق معنوی از دامنه‌ی حقوق پدیدآورنده به صورت کلی و

دائمی است، به نحوی که او خالی از حق گردد. به بیان دیگر، هر عملی که سبب خروج کامل و همیشگی حقوق معنوی از گستره‌ی اختیار و دامنه‌ی حقوق پدیدآورندگان شود را باید به منزله‌ی سلب حقوق معنوی تلقی نمود که امری ناممکن است».

عام حاکم بر عقد وکالت، چنانچه از حدود اختیارات خود فراتر رود، سبب ایحاد تعهدی برای پدیدآورنده نخواهد شد.^۱

اقدامات سازمان‌های مدیریت جمعی که در اتحادیه اروپا به نحو گسترده دارای فعالیت هستند را می‌توان به چنین وضعیتی تعبیر کرد. در خصوص ورثه و وصی نیز به نظر می‌رسد با توجه به ماهیت «حق - تکلیف» حقوق معنوی پس از فوت پدیدآورنده، این افراد امکان توافق جز بر مبنای خواست و اراده‌ی ابراز شده مؤلف را نخواهند داشت، مگر در صورتی که الزاماتی از سوی وی تعیین نشده باشد که در این حالت توافقات راجع به حقوق معنوی با در نظر گرفتن اعتبار و حیثیت پدیدآورنده، به جهت فراهم آوردن شرایط بهره‌برداری از اثر، به نظر می‌رسد توسط این اشخاص نیز قابل پذیرش باشد، مانند توافق جهت افشای اثر از طریق اعطای نیابت به ناشر در تعیین زمان و مکان و نحوه‌ی آن یا انعقاد قراردادهای مدیریت حقوق با سازمان‌های مدیریت جمعی (که علی‌رغم پیش‌بینی لایحه جامع حمایت از مالکیت ادبی و هنری، همچنان در نظام حقوقی ایران مفهومی ناملموس است). با این حال، به جهت ماهیت شخصی حقوق معنوی و خروج آن از وصف مطلق پس از فوت پدیدآورنده و تأکید بر جنبه‌ی تکلیفی، اسقاط حق به صورت جزئی از سوی ورثه، وصی و سازمان‌های مدیریت جمعی وجود نخواهد داشت.

دستاورد فکری مبتنی بر اصول و قواعدی است که می‌بایست مورد بررسی و تدقیق قرار گیرد.

۳،۱ اصول و قواعد حاکم بر مرحله‌ی تشکیل توافقات حقوق معنوی

با توجه به رویکرد شخصیت‌محور نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا به مفهوم حقوق معنوی و عنایت به خصیصه‌ی سلب‌ناپذیری این حقوق، توافقات مرتبط با حقوق معنوی لزوماً توسط پدیدآورنده شکل می‌گیرند و از حیث موضوع نیز غالباً در ذیل قراردادهای بهره‌برداری از حقوق مالی و یا انتقال مالکیت عین حاوی اثر یا جدا از آن‌ها مورد تراضی قرار خواهند گرفت. علاوه بر شرایط شکلی توافق، لزوم توجه به مابه‌ازاء قراردادی و تحدید زمانی از مواردی هستند که در مرحله‌ی تشکیل قرارداد قابل بررسی می‌باشد.

۳،۱،۱ قواعد حاکم از جهت طرفین

ناظر به وضعیت طرفین قرارداد، در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا اصولاً اشخاص حقیقی به عنوان پدیدآورنده محسوب می‌شوند و در نتیجه همان‌طور که در مقدمه مطرح شد، شایسته‌ی حمایت ویژه هستند. توافقات راجع به حقوق معنوی لزوماً توسط پدیدآورنده شکل می‌گیرد و به همین سبب، تراضی نسبت به نحوه‌ی اعمال این حق و یا انصراف از آن توسط شخصی غیر از او ممکن نیست، مگر در فرض اعطای نیابت که در این صورت نماینده به نمایندگی از سوی خالق اثر فکری اقدام به توافق با سایر اشخاص می‌نماید و مطابق با قواعد

۱- ماده ۳ (۲۰۴) اصول حقوق قراردادهای اروپایی: «۱- در مواردی که نماینده خارج از حدود اختیارات تعیین شده اقدام نماید، اعمال او برای اصیل و ثالث الزام‌آور نخواهد بود و...».

۱. ماده ۶۶۳ قانون مدنی ایران: «وکیل نمی‌تواند عملی را که از حدود وکالت او خارج است انجام دهد».

۳،۱،۲ قواعد حاکم از حیث موضوع

زمانی که صحبت از قراردادپذیری حقوق معنوی به میان می‌آید می‌بایست اصل سلب‌ناپذیری و عدم قابلیت انتقال این حقوق مورد توجه ویژه قرار گیرد؛ زیرا مطابق آن، هر عملی که سبب خروج دائمی و همیشگی حقوق معنوی از دامنه‌ی حقوق آفرینندگان آثار فکری می‌شود باید فاقد اعتبار دانسته شود. با توجه به این امر، قراردادهای مستقل نسبت به حقوق معنوی چه در قالب اسقاط جزئی و صرف‌نظر کردن از اعمال حق و چه در قالب اعطای نیابت و تعیین چهارچوب تغییرات مجاز، بسیار نادر بوده و غالباً این توافقات ذیل قراردادهای بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری (راجع به حقوق مالی و عین حاوی اثر) شکل خواهند گرفت. همچنین با عنایت به اصل سلب‌ناپذیری، توافقات راجع به حقوق معنوی لزوماً موقتی هستند و صرفاً شامل حقوقی خواهند بود که در قرارداد مورد توافق قرار طرفین گرفته‌اند (محمدی، ۱۳۸۶: ۱۶۲).

نظام حقوقی ایران در ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مؤلفان^۱، حق بهره‌برداری مالی و معنوی از آثار ادبی و هنری را توسط پدیدآورنده شناسایی کرده و در ماده ۴ قانون اخیر^۲ و نیز ماده ۴ آیین‌نامه قانون حمایت از نرم-افزارها، عدم قابلیت انتقال حقوق معنوی را مورد تصریح

قرار داده است که به عقیده برخی از حقوقدانان (حکمت‌نیا، ۱۴۰۰: ۳۷۸) عدم انتقال در این مواد شامل عدم قابلیت اسقاط و انصراف از اعمال حق نیز می‌شود. با این حال، به نظر می‌رسد عدم قابلیت انتقال در این ماده صرفاً ناظر به انتقال قراردادی و ممنوعیت اسقاط کلی حق، مطابق ماده ۹۵۹ و ۹۶۰ قانون مدنی^۳ است و در نتیجه امکان اعطای نیابت در اعمال حقوق معنوی و اسقاط جزئی و پسینی (با لزوم تعیین مدت و دامنه‌ی حقوق) تحت توافقات قراردادی امکان‌پذیر باشد.

نظام حقوق مؤلف اتحادیه اروپا نیز گرچه تصریحی به اوصاف و شرایط ناظر بر توافقات مرتبط با حقوق معنوی در دستورالعمل‌های مختلف نداشته است، با این حال با عنایت به رویکرد کمیسیون اروپایی^۴ و دیوان دادگستری اتحادیه اروپا^۵ و همچنین رویه‌ی کشورهای عضو اتحادیه به نظر می‌رسد قراردادپذیری حقوق معنوی از حیث موضوع، قلمرویی جز موارد مطرح شده نخواهد داشت (البته به استثنای ایرلند^۶ که با توجه به متأثر بودن آن از نظام حقوقی انگلستان در حوزه حقوق مؤلف، اسقاط کلی حقوق معنوی نیز چه به صورت پیشینی و چه به صورت پسینی مورد پذیرش قرار گرفته است) (Guibault et al., ۲۰۰۲: ۱۲۹). همچنین مطابق دستورالعمل مدیریت جمعی حقوق مؤلف^۷

۱- ماده ۹۶۰ قانون مدنی ایران: «هیچ‌کس نمی‌تواند از خود سلب حریت کند یا در حدودی که مخالف قوانین یا اخلاق حسنه باشد از استفاده از حریت خود صرف‌نظر نماید».

۴. European Commission

۵. Court of Justice of the European Union (CJEU)

۶. Irish Copyright and Related Rights Act (2000), Section. 116.

۷. Directive (2014/26/EU) of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works

۱. ماده ۳ قانون حمایت از حقوق مؤلفان: «حقوق پدیدآورنده شامل حق انحصاری نشر و پخش و عرضه و اجرای اثر و حق بهره‌برداری مادی و معنوی از نام و اثر او است».

۲. ماده ۴ قانون حمایت از حقوق مؤلفان: «حقوق معنوی پدیدآورنده محدود به زمان و مکان نیست و غیرقابل انتقال است».

۳. ماده ۹۵۹ قانون مدنی ایران: «هیچ‌کس نمی‌تواند به‌طور کلی حق تمتع یا حق اجرای تمام یا قسمتی از حقوق مدنی را از خود سلب کند».

تصریح به نمایندگی سازمان‌ها نسبت به مدیریت حقوق خالقان آثار موسیقی می‌تواند شامل نظارت بر حقوق معنوی آنان نیز باشد. ماده ۴ این دستورالعمل^۱ بیان می‌کند که این سازمان به دنبال تأمین منافع صاحبان حقوق مؤلف به بهترین وجه ممکن است و از این رو هرگز تعهداتی که منحل منافع صاحبان حق است، به آن‌ها تحمیل نخواهد کرد. بنابراین از این مقرر می‌توان به نفی اقداماتی از جمله اسقاط حقوق معنوی یا نیابت دائمی در اعمال حق پی برد.

در تعریف «صاحبان حق» نیز در بند سوم ماده ۳ آمده است: «هر شخص حقیقی یا حقوقی است که صاحب حقوق مؤلف یا مرتبط بوده یا بر مبنای مجوز بهره‌برداری یا بر طبق قانون، سزاوار سهمی از عوائد حقوق است»، که با توجه به اطلاق حقوق مؤلف می‌توان به صورت ضمنی به نمایندگی اعمال حقوق معنوی نیز پی برد، البته این امر منوط به تصریح در قراردادهای مربوطه است (ملکی و پورمحمدی، ۱۴۰۲: ۱۴۴).^۲

۳، ۱، ۳ قواعد حاکم از حیث شرایط شکلی

راجع به شیوه‌ی اعلان رضایت پدیدآورنده نسبت به توافقات مرتبط با حقوق معنوی در نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا تصریحی به لزوم کتبی بودن یا رعایت تشریفات خاص نشده است. در کشورهای عضو اتحادیه

اروپا اما مواردی از حیث شرایط شکلی توافقات مرتبط یافت می‌شود؛ به عنوان مثال در قانون حقوق مؤلف ایرلند^۳ و یونان^۴ به لزوم کتبی بودن اعلان رضایت پدیدآورنده نسبت به اسقاط حقوق معنوی تصریح شده است. در نظام حقوقی فرانسه شرط مکتوب بودن قراردادهای حقوق مؤلف صرفاً در خصوص واگذاری حقوق مالی الزامی دانسته شده است^۵ و در نتیجه راجع به اسقاط جزئی حقوق معنوی یا اعطای نیابت در اعمال آن، صرف رضایت صریح پدیدآورنده کافی دانسته شده و نیازی به قراردادی مکتوب نیست (Salokannel et al., ۲۰۰۰: ۲۲-۲۳). با این حال بخشی از دکتین بر این عقیده هستند که تمامی قراردادهای حوزه حقوق مؤلف (به جهت صیات از موقعیت پدیدآورندگان) باید به صورت کتبی باشد. با توجه به آنکه رویه قضایی نسبت به توافقات مرتبط با حقوق معنوی به لزوم اعلان صریح رضایت پدیدآورنده تأکید نموده است، از این رو برخی از حقوقدانان فرانسوی اظهار تأسف کرده‌اند که قراردادهایی با موضوع حقوق معنوی پدیدآورندگان در متن قانون کتبی دانسته نشده‌اند (Raizon, ۲۰۱۴: ۲۷۱).

با وجود این، اصل رضایی بودن عقود و عدم تشریفات، در پرتو اصل آزادی قراردادی، که در نظام

^۲ قابل دسترس از: https://hoquq.iict.ac.ir/article_704931.html

^۳ Irish Copyright and Related Rights Act (2000), Section. 116.

^۴ Greece Copyright, Related Rights and Cultural Matters (1993), Article 14 & 16. Available at: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/1790>

^۵ French Intellectual Property Code (CPI), Articles L. 131-2 - L. 132-7.

for online use in the internal market. Available at:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0026>

^۱ ماده ۴ دستورالعمل مدیریت جمعی حقوق مؤلف و حقوق مرتبط آثار موسیقی در بهره‌برداری‌های آنلاین: «کشورهای عضو می‌بایست اطمینان حاصل نمایند که سازمان‌های مدیریت جمعی که حقوق صاحبان حق را نمایندگی می‌کنند، در راستای تأمین مطلوب‌ترین و بهترین منافع آنان عمل کرده و از این رو تعهداتی را که برای تضمین منافع ضروری نیست، بر آنان تحمیل نخواهند کرد».

قانون ایران در این خصوص ساکت است و به نظر می‌رسد با توسل به اصل حاکمیت اراده بر مبنای ماده ۱۰ قانون مدنی، منعی از جهت غیرمعارض بودن توافقات ناظر بر حقوق معنوی وجود نداشته باشد. با این حال با استناد به مواد ۲۶۵، ۲۷۰، ۳۳۶ و ۳۳۷ قانون مدنی در موارد تردید اصل بر معوض بودن توافقات مزبور است و اصل تفسیر قراردادهای حقوق مؤلف به سود پدیدآورنده نیز چنین اقتضائی را به همراه دارد؛ گرچه در فرض تحقق اراده‌ی پدیدآورنده جهت اسقاط و صرف‌نظر کردن از اعمال حق و نیز اعطای نیابت به صورت مجانی، خواست وی حاکم خواهد بود.

اتحادیه اروپا اما به سبب تحولات اخیر در حوزه‌ی حقوق مؤلف به یاری دستورالعمل بازار واحد دیجیتال (Digital Single Market)^۴؛ به نظر می‌رسد دارای شرایط متفاوتی باشد؛ زیرا مطابق ماده ۱۸ دستورالعمل اخیر^۵، معوض بودن قراردادهای حقوق مؤلف از سوی پارلمان اروپایی تحت عنوان «اصل مابه‌ازاء مناسب و

حقوقی ایران در ماده ۱۹۱ قانون مدنی^۱ و در اتحادیه اروپا مطابق ماده ۲ (۱۰۱) اصول حقوق قراردادهای اروپایی^۲ مورد پذیرش قرار گرفته است، مؤید دیدگاه دیگر و عدم نیاز به مکتوب بودن قراردادهای حوزه حقوق مؤلف، از جمله توافقات راجع به حقوق معنوی خالقان آثار فکری است (محمدی، ۱۳۸۶: ۱۷۱). با این حال در اتحادیه اروپا مطابق بند ۷ از ماده ۵ دستورالعمل مدیریت جمعی^۳، اعطای نیابت مدیریت حقوق مؤلف به سازمان‌های مذکور مشروط به کتبی بودن دانسته شده است و با توجه به آنکه دیوان دادگستری اتحادیه اروپا به تحکیم وحدت قواعد مندرج در دستورالعمل‌های مختلف متمایل است (Fritz, ۲۰۲۴: ۵۵۳)، تسری این قاعده به سایر اشکال اعطای نیابت اعمال حقوق مؤلف از جمله در موضوع قراردادپذیری حقوق معنوی، دور از ذهن نیست؛ گرچه در این خصوص تاکنون موضع مشخصی اتخاذ نشده است.

۳،۱،۴ قواعد حاکم از حیث مابه‌ازاء قراردادی

توافقات راجع به حقوق معنوی این امکان را دارند تا هم به صورت معوض و هم به صورت مجانی منعقد شوند.

خود را اعلان نماید. هرگونه رضایت می‌بایست به صورت مستند ثبت شود.

4. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC, (DSM). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj/eng>

۵. ماده ۱۸ دستورالعمل حقوق مؤلف و حقوق مرتبط در بازار واحد

دیجیتال: «۱- کشورهای عضو باید اطمینان حاصل نمایند در مواردی که پدیدآورندگان و اجراکنندگان حقوق انحصاری خود را برای بهره‌برداری از آثار یا سایر موضوعات مجوز یا انتقال می‌دهند، مابه‌ازاء مناسب و متناسب دریافت نمایند. ۲- در اجرای اصل مقرر در بند ۱، کشورهای عضو باید آزاد باشند تا از مکانیزم‌های مختلف استفاده کرده

۱. ماده ۱۹۱ قانون مدنی ایران: «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء، به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند».

۲. بند دوم از ماده ۲ (۱۰۱) اصول حقوق قراردادهای اروپایی: «قراردادها مستلزم مکتوب بودن و یا هیچ شرایط شکلی دیگری برای انعقاد نیستند و می‌توان آن‌ها را با هر وسیله‌ای از جمله شهادت شهود اثبات کرد».

قابل مشاهده در:

https://www.trans-lex.org/400200/mark_920000/pecl/

۳. بند ۷ ماده ۵ دستورالعمل مدیریت جمعی حقوق مؤلف: «در مواردی که صاحب حق اجازه‌ی مدیریت حقوق خود را به یک سازمان مدیریت جمعی تفویض می‌نماید، می‌بایست نسبت به هر حق یا مجموعه‌ی حقوق و نیز هر یک از آثار که خواهان اعطای نیابت است، رضایت

باشد، همانند آنچه اتحادیه در دستورالعمل حق فروش مجدد^۳ مقرر کرده است.^۴

۳،۲ اصول و قواعد حاکم بر مرحله اجرای توافقات

آنچه تاکنون مورد بررسی قرار گرفت قواعد و اصول حاکم در مرحله تشکیل قراردادهای مرتبط با حقوق معنوی خالقان آثار ادبی و هنری بود. با وجود این، ماهیت ویژه و شخصیت محور حقوق معنوی بر مرحله اجرای توافقات نیز مؤثر بوده و سبب شکل‌گیری قواعدی مرتبط با اصل الزام‌آور بودن قراردادها و رعایت حسن نیت در ایفای تعهدات قراردادی می‌شود که در ادامه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۳،۲،۱ اصل الزام‌آور بودن قراردادها

قراردادها واقعیتی اجتماعی هستند که اشخاص جهت رفع نیازهای مادی و معنوی و تحقق خواسته‌های خود یا منافع دیگران و جامعه، بر مبنای اراده‌ی مشترک به آن متوسل می‌شوند (نعیمی، ۱۴۰۱: ۱۲۴ و ۱۲۵).^۵ از این رو نظام‌های حقوقی می‌بایست در راستای حمایت از اراده و قصد مشترک طرفین که به نحوی در توافقات منعکس گردیده است، راهکارهای حمایتی و جبرانی

«متناسب»^۱ مورد تصریح قرار گرفته است، که البته با عنایت به ماده ۲۳^۲ به نظر می‌رسد جنبه امری نداشته و کشورهای عضو می‌توانند این اصل را مطابق با شرایط نظام حقوقی خود سازگار نمایند و حتی طرفین معامله بر مبنای اصل آزادی قراردادی می‌توانند از آن عدول نمایند (۱۶-۱۴: ۲۰۲۰: Dusollier et al.). از طرف دیگر، گرچه مطابق این اصل به حق دریافت مابه‌ازاء مناسب و متناسب اشاره شده است و از عبارت اخیر، تناسب پاداش با ارزش اقتصادی اثر مستفاد می‌گردد (شاکری، ۱۴۰۱: ۲۸۳ و ۲۸۴)، با این حال بند ۷۳ مقدمه این دستورالعمل مقرر می‌دارد که می‌توان در برخی موارد پرداخت‌های مقطوع (و نه درصدی از درآمد) را قبول کرد که به نظر می‌رسد منطقی باشد، زیرا روش‌ها و شرایط مختلفی برای بهره‌برداری از آثار ادبی و هنری و اجراها وجود دارد.

همچنین به واسطه‌ی ماهیت غیرامری اصل مذکور و با استناد به بند دوم ماده ۱۸، کشورهای عضو می‌توانند از روش‌های غیرقراردادی برای اجرای اصل جبران منصفانه استفاده کنند. یکی از این روش‌ها می‌تواند تصریح به عدم قابلیت اسقاط این حق در قوانین داخلی

work of art. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/84/oj/eng>

۴. بند نخست ماده ۱ دستورالعمل حق فروش مجدد: «کشورهای عضو مکلف هستند تا به نفع پدیدآورندگان یک اثر هنری اصیل حق فروش مجدد را به عنوانی حقی سلب‌ناپذیر شناسایی نمایند؛ بدین معنا که نسبت به حق امتیازی که از فروش مجدد اثر به دست می‌آید، پدیدآورندگان نمی‌توانند صرف‌نظر کرده و یا این حق را به صورت پیشینی یا پس از انتقال مالکیت اثر به دیگری برای نخستین بار، ساقط نمایند.»

۵. قابل دسترسی از: <https://clr.modares.ac.ir/article-20-65455-fa.html>

و اصل آزادی قراردادی و تعادل منصفانه حقوق و منافع را در نظر گیرند.»

1. Principle of appropriate and proportionate remuneration

۲. بند نخست ماده ۲۳ دستورالعمل حقوق مؤلف و حقوق مرتبط در بازار واحد دیجیتال: «کشورهای عضو باید اطمینان حاصل کنند که هر مفاد قراردادی که از رعایت مواد ۱۹، ۲۰ و ۲۱ جلوگیری می‌کند، در مورد پدیدآورندگان و اجراکنندگان غیرقابل اعمال باشد.»

3. Directive 2001/84/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the resale right for the benefit of the author of an original

پدیدآورنده را مبرا از مسئولیت دانست (تیموری مقدم و دیگران، ۱۴۰۲: ۸ و ۹) (Hansmann & Santilli, ۱۳۴-۱۳۳: ۱۹۹۷). فراز اخیر ماده ۱۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان^۲ و نیز ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از نرم‌افزارها^۳ که به امکان توافق پدیدآورنده مبنی بر عدم اسفاده از حق انتساب اشاره دارند نیز می‌تواند حکایت از التزام قراردادی وی به مفاد توافق مبنی بر عدم افشای هویت حقیقی باشند. با این حال طرفین می‌توانند با تعیین راه‌حل‌های قراردادی چه به صورت صریح و چه به صورت ضمنی، در راستای تکمیل قرارداد اقدام کرده و چهارچوب روابط خود و نیز حدود و شرایط اعمال حقوق معنوی را تنظیم نمایند.

اتحادیه اروپا اما نسبت به اصل الزام‌آور بودن قراردادهای حقوق مؤلف (از جمله توافقات مرتبط با حقوق معنوی خالقان آثار فکری) به نظر می‌رسد دارای رویکردی متفاوت است. مطابق ماده ۲۲ دستورالعمل DSM به پدیدآورندگان این اختیار داده شده است تا در صورت عدم بهره‌برداری طرف معامله از موضوع توافق، قرارداد را به صورت یک‌جانبه فسخ نمایند.^۴ با توجه به

پیش‌بینی نمایند. اصل الزام‌آور بودن قراردادهای در کنار توجیهات اخلاقی و اقتصادی و نیز مصالح اجتماعی، تضمین‌کننده پایبندی طرفین به تعهدات خود در قراردادهای بوده و بدین ترتیب امنیت و قطعیت معاملات حقوقی را تأمین می‌نماید.

با این حال، ماهیت متمایز حقوق معنوی سبب می‌شود تا در صورتی که پدیدآورنده از انجام تعهدات قراردادی خودداری می‌نماید (مثلاً رجوع از اسقاط جزئی حق)، امکان الزام وی به اجرای تعهد وجود نداشته باشد و صرفاً مکلف به جبران خسارت طرف مقابل گردد (صفایی و قاسم‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۶ - ۳۸). به عنوان مثال، هنگامی که آفریننده اثر ادبی ذیل قرارداد انتشار متعهد به عدم استفاده از هویت حقیقی خود می‌شود، گرچه با استناد به چهره مثبت حق انتساب این امکان برای وی وجود دارد که در هر زمان نقاب از چهره برداشته و خود را به جامعه معرفی نماید، با این حال چنانچه این عمل سبب ورود لطمه‌ای نامتعارف به ناشر که با صرف زمان و هزینه اقدام به بازاریابی نموده است گردد، به نظر می‌رسد بر مبنای ماده ۲۲۱ قانون مدنی^۱ نمی‌توان

۳. ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از نرم‌افزارها: «حقوق مادی و معنوی نرم‌افزار به پدیدآورنده تعلق دارد و... اشخاصی که به ترتیب فوق اجازه نشر یا عرضه یا اجرای نرم‌افزاری را که دیگری پدیدآورده است به دست آورده‌اند مکلف اند نام پدیدآورنده را نیز در نسخ عرضه‌شده ذکر نمایند، مگر اینکه با پدیدآورنده به گونه‌ای دیگر توافق شده باشد».

۴. بند نخست ماده ۲۲ دستورالعمل DSM: «کشورهای عضو باید اطمینان حاصل کنند زمانی که پدیدآورنده یا اجراکننده حقوق خود در یک اثر یا موضوع حفاظت‌شده دیگر به صورت انحصاری مجوز داده یا منتقل کرده است، می‌تواند در صورت عدم بهره‌برداری از آن اثر یا موضوع حفاظت‌شده، مجوز یا انتقال حقوق را به‌طور کامل یا جزئی فسخ نماید».

۱. ماده ۲۲۱ قانون مدنی ایران: «اگر کسی تعهد اقدام به امری را بکند یا تعهد نماید که از انجام امری خودداری کند، در صورت تخلف، مسئول خسارت طرف مقابل است، مشروط بر این که جبران خسارت تصریح شده یا تعهد، عرفاً به منزله تصریح باشد یا برحسب قانون، موجب ضمان باشد».

۲. ماده ۱۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان: «انتقال‌گیرنده و ناشر و کسانی که طبق این قانون اجازه استفاده یا استناد یا اقتباس از اثری را به منظور انتفاع دارند باید نام پدیدآورنده را با عنوان و نشانه ویژه معرف اثر همراه اثر یا روی نسخه اصلی یا نسخه‌های چاپی یا تکثیرشده به روش معمول و متداول اعلام و درج نمایند، مگر اینکه پدیدآورنده به ترتیب دیگری موافقت کرده باشد».

۲۳۶ و ۲۳۷). به گفته‌ی دنی مازو^۳ حقوقدان فرانسوی: «قرارداد محل تحقق منافع مشترک و اتحاد مقدس میان طرفین توافق است، بنابراین اجرای آن مستلزم پیروی از یک قاعده رفتاری است که این اتحاد را منعکس کرده و منافع هر یک را برآورده می‌سازد و آن اصل حسن‌نیت و رفتار منصفانه است» (Mazeaud, ۱۹۹۹: ۶۰۹).

این اصل تضمین می‌کند در مواردی که طرفین قرارداد از حیث قدرت اقتصادی و چانه‌زنی در موقعیت برابری قرار ندارند، به ویژه هنگامی که یکی از آنها توانایی تصمیم‌گیری نسبت به انحلال یا بقای قرارداد را دارد، بر اساس حسن‌نیت و به صورت منصفانه رفتار می‌کند و در خصوص نظریه‌ی قراردادپذیری حقوق معنوی، به جهت ماهیت مطلق و اختیاری این حقوق، پدیدآورنده را با عنایت به موارد مطروحه می‌توان صاحب چنین جایگاهی دانست (گرچه موقعیت مسلط ناشران و بهره‌برداران آثار ادبی و هنری نیز می‌تواند آنان را در چنین جایگاهی قرار دهد که غالباً نیز چنین است). بنابراین خالقان آثار فکری باید به گونه‌ای رفتار کنند که نه تنها به تعهدات مندرج در قرارداد پای‌بند باشند، بلکه منافع طرف دیگر قرارداد و نیز بهره‌برداران دیگر آثار و حتی جامعه را نیز مدنظر قرار دهند (Raizon, ۲۰۱۴: ۲۷۵-۲۷۶). برای این منظور شایسته است طرفین در

آنکه در این ماده از عبارت «حقوق» به صورت مطلق استفاده گردیده است، تسری قاعده امکان فسخ قراردادهای بهره‌برداری از حقوق مؤلف به موضوع قراردادپذیری حقوق معنوی با عنایت به ماهیت شخصیت‌محور و لزوم حمایت از پدیدآورندگان به عنوان طرف ضعیف قرارداد دور از ذهن نیست. با این حال، مطابق بند ۳ ماده اخیر^۱ توانایی فسخ قرارداد در صورتی ممکن است که مدت زمان معقول از انعقاد قرارداد سپری شده باشد و همچنین مدتی متعارف از سوی پدیدآورنده به طرف قراردادی جهت بهره‌برداری اعطا گردد. با وجود این، مطابق ماده ۲۳ دستورالعمل اخیر این قاعده الزامی نبوده و طرفین می‌توانند در قراردادهای خود از آن صرف‌نظر نمایند.

۳،۲،۲ اصل حسن‌نیت و رفتار منصفانه^۲

گرچه به علت ماهیت منحصر به فرد و متمایز حقوق معنوی، نسبت به اصول و قواعد حقوقی حاکم بر توافقات مربوطه آثاری مترتب می‌گردد، با این حال طرفین قرارداد نخواهند توانست از اصل حسن‌نیت در اجرای تعهدات که بر تمامی عقود از جمله نظریه‌ی قراردادپذیری حقوق معنوی سلطه دارد، تخطی کرده و اقداماتی متعارض انجام دهند. در تعریف اصل حسن‌نیت در حقوق قراردادهای آمده است: «رفتاری صادقانه، عاقلانه و منصفانه است که طرفین در توافقات خود با یکدیگر یا حتی اشخاص ثالثی که به نحوی در ارتباط با موضوع قرارداد هستند، انتظار دارند» (کریمی و سلیمیان، ۱۴۰۰:

مناسب برای بهره‌برداری از حقوق مجوز یا انتقال داده شده تعیین نماید. پس از انقضای آن مهلت، پدیدآورنده یا اجراکننده می‌تواند انتخاب کند که به جای فسخ قرارداد، انحصاری بودن قرارداد را خاتمه دهد».

2. Good Faith and Fair Dealing

3. Denis Mazeaud

۱. بند سوم ماده ۲۲ دستورالعمل DSM: «کشورهای عضو باید مقرر نمایند فسخ مقرر در بند ۱ صرفاً پس از یک مدت زمان معقول پس از انعقاد قرارداد قابل اجرا است. پدیدآورنده یا اجراکننده باید شخصی را که حقوق به او مجوز داده یا منتقل شده است، مطلع کرده و مهلتی

حقوق، سبب می‌شود تا پدیدآورندگان تعیین سرنوشت اثر را به دست گرفته و کنترل مؤثری نسبت به اعمال حقوق معنوی خود داشته باشند. با این حال باید خاطر نشان کرد که این آزادی بدون تقیید نیست و همان‌طور که برخی از حقوقدانان (Synodinou, ۲۰۲۳: ۲۲۳؛ Raizon, ۲۰۱۴: ۱۴۲) اذعان کرده‌اند: «اعمال حقوق معنوی هرگز به صورت مطلق نبوده و تحت محدودیت-های ذاتی قرار می‌گیرد» که به طور کلی ناظر به وضعیت پدیدآورنده، اثر و حقوق اشخاص ثالث است که به ترتیب مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴، ۱ محدودیت ناظر به وضعیت پدیدآورنده

پدیدآورندگان همواره خالقان مستقل آثار ادبی و هنری نیستند؛ یعنی شخصی که به صورت آزادانه خلاقیت و نبوغ خود را به کار گرفته و به آفرینش دستاوردی منحصر به فرد اقدام می‌کند. امروزه تعداد قابل توجهی از آثار در نتیجه‌ی تعهدات قراردادی خلق می‌شوند که غالباً یا ناشی از قراردادهای سفارش اثر بوده یا مربوط به قراردادهای استخدامی هستند. هرچند مطابق ماده ۱۳ قانون حمایت از حقوق مؤلفان^۳ ایران و ماده ۶ قانون

مدت اجرای قرارداد با یکدیگر ارتباط مؤثر داشته و از اقدامات انجام شده آگاهی یابند.^۱

بنابراین، به عنوان نتیجه از مبحث الزامات تحمیلی قراردادی حقوق معنوی خالقان آثار ادبی و هنری می‌توان گفت: گرچه اراده‌ی آزادانه‌ی پدیدآورنده در تعیین سرنوشت اثر در پرتو اصل آزادی قراردادهای و توسل به قواعد حاکم می‌تواند تنظیم و تعدیل گردد، با این حال ماهیت متمایز حقوق معنوی و به جهت ارتباط با شخصیت پدیدآورندگان و لزوم صیانت از آن، سبب انحرافات از اصول کلی حاکم بر قراردادهای گردیده و از این رو در هر دو نظام حقوقی ایران و اتحادیه اروپا به هنگام تفسیر توافقات صورت گرفته و نیز اختیار طرفین در اجرای تعهدات، مفاهیمی از جمله شهرت و حیثیت پدیدآورنده، عدم سوءاستفاده از موقعیت برتر قراردادی، جبران خسارت و لزوم توجه به منافع اشخاص ثالث و جامعه می‌بایست مورد توجه قرار گیرد، چه در مرحله‌ی تشکیل توافق و چه در مرحله اجرا و خاتمه آن.

۴ الزامات تحمیلی غیرقراردادی بر حقوق معنوی خالقان آثار فکری

همان‌طور که گفته شد، ویژگی‌های حقوق معنوی آثار ادبی و هنری در کنار ابعاد اقتصادی قابل تصور برای این

مقابل مرتکب تقصیری شده و برخلاف اصل حسن نیت رفتار کرده باشد، مخالفت نمایند. برگرفته از:

Court of Cassation, Civil Chamber 1, April 9, 2014, (12-21.675). Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000028845116>

^۲. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/362712770>

^۳. ماده ۱۳ قانون حمایت از حقوق مؤلفان: «حقوق مادی اثرهایی که در نتیجه سفارش پدید می‌آید تا سی سال از تاریخ پدید آمدن اثر متعلق به

^۱. در عمل نیز به هنگام رسیدگی‌های قضایی، قضات رفتار طرفین را مورد بررسی قرار داده و نسبت به اقدامات غیرمنصفانه‌ی آنان تدابیر مناسبی را اتخاذ می‌کنند. به عنوان مثال در حکم صادره از شعبه اول مدنی دیوان عالی فرانسه آمده است که قضات این اختیار را دارند تا توافقات مرتبط با حقوق معنوی آفرینندگان آثار فکری را با توجه به جمیع تعهدات و اقدامات آنان در زمان اجرای قرارداد تفسیر نمایند و چنانچه تشخیص دهند که پدیدآورنده به صرف اتکا به خصیصه‌ی سلب‌ناپذیری این حقوق خواهان فسخ قرارداد است، بی‌آنکه طرف

قرارداد) برخوردار است. با این حال، چنین آزادی می-تواند از حیث اقتصادی مشکل ساز شود، به ویژه زمانی که پدیدآورنده با استناد به حق افشای خود مانع از انتشار اثر شده یا به واسطه‌ی حق استرداد، خواهان خروج آن از گردش تجاری است. گرچه نظام‌های قانون‌گذاری غالباً به این موارد توجه نشان نداده‌اند، در بررسی‌های قضایی به رفتار با حسن نیت پدیدآورنده در اعمال حقوق معنوی توجه بسیار می‌شود (DRAI, ۲۰۰۷: ۱۶۹).

در خصوص آثار ناشی از استخدام دولتی، زمانی که فرد به عنوان مستخدم دولت اقدام به آفرینش اثر ادبی یا هنری می‌کند، لزوم تعلق آن اثر به منافع اجتماعی سبب می‌شود تا حقوق معنوی این شخص محدود شده و از آزادی کارمندان غیردولتی و یا خالقان اثر سفارشی، برخوردار نباشد. در حقیقت ویژگی خدمات عمومی از جمله التزام به انجام، عملکرد صحیح و مستمر سبب می‌شود تا پدیدآورندگان به نفع بهره‌مندی جامعه از دستاورد فکری از جایگاه خود به عنوان آفریننده اثر فاصله گرفته و در نتیجه اعمال حقوق معنوی آن‌ها با محدودیت همراه شود، از جمله آن‌که نتواند با تغییرات

حمایت از نرم‌افزارها^۱ و نیز ماده ۱۰ آیین‌نامه قانون اخیر^۲، حقوق معنوی ناشی از خلق اثر تحت قراردادهای سفارش و استخدام از آن پدیدآورنده دانسته شده است، با این حال به نظر می‌رسد قانون‌گذار تمیزی میان قراردادهای استخدام دولتی و غیردولتی قائل نشده، درحالی‌که گمان می‌رود تفاوت‌هایی قابل تصور است که می‌تواند اعمال آزادانه حقوق معنوی توسط آفریننده دستاورد فکری را محدود نماید. رویکرد مشابه نظام حقوق مؤلف ایران در بحث آثار ناشی از استخدام، در اتحادیه اروپا نیز قابل مشاهده است، آنجا که مطابق ماده ۲ دستورالعمل حمایت از برنامه‌هایی رایانه‌ای^۳، حقوق معنوی ناشی از ایجاد برنامه تحت روابط استخدامی بدون تفکیک میان بخش دولتی و خصوصی، از آن پدیدآورنده دانسته شده است و در سایر دستورالعمل‌ها نیز مقرره‌ی متفاوتی یافت نمی‌شود.

اینکه شخصی تحت قراردادهای استخدام یا سفارش، اقدام به خلق اثر ادبی و هنری نماید تأثیری بر حقوق معنوی او نخواهد داشت و او همچنان نسبت به اعمال این حقوق از آزادی کامل (منوط به رعایت حقوق طرف

سفارش‌دهنده است، مگر آنکه برای مدت کمتر یا ترتیب محدودتری توافق شده باشد.

۱. ماده ۶ قانون حمایت از نرم‌افزارها: «پدیدآوردن نرم‌افزارها ممکن است ناشی از استخدام و یا قرارداد باشد در این صورت: الف - باید نام پدیدآورنده توسط متقاضی ثبت به مراجع یادشده در این قانون به منظور صدور گواهی ثبت، اعلام شود. ب - اگر هدف از استخدام یا انعقاد قرارداد، پدیدآوردن نرم‌افزار موردنظر بوده و یا پدیدآوردن آن جزء موضوع قرارداد باشد، حقوق مادی مربوط به حق تغییر و توسعه نرم افزار متعلق به استخدام‌کننده یا کارفرما است، مگر اینکه در قرارداد به صورت دیگری پیش بینی شده باشد».

۲. ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از نرم‌افزارها: «حقوق مادی و معنوی نرم‌افزار به پدیدآورنده تعلق دارد. استفاده از تمام یا قسمتی از حقوق مادی موضوع قانون برای مدت ۳۰ سال یا کمتر، با قید شرط یا بدون شرط به اشخاص دیگر قابل نقل و انتقال می‌باشد. اشخاصی که به ترتیب فوق اجازه نشر یا عرضه یا اجرای نرم افزاری را که دیگری پدیدآورده است به دست آورده‌اند مکلف‌اند نام پدیدآورنده را نیز در نسخ عرضه شده ذکر نمایند، مگر اینکه با پدیدآورنده به گونه‌ای دیگر توافق شده باشد».

3. Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs (Codified version). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/24/oj/eng>

مؤلف ایران و اتحادیه اروپا نیز به تبع پیروی از رویکرد فردگرایانه نسبت به آفرینش دستاورهای فکری، تعریف مشخصی از اقسام آثار ناشی از همکاری (از جمله آثار مشترک، اثر جمعی و اثر مرکب یا اشتقاقی) و قواعد حقوقی حاکم بر آنها ارائه نکرده‌اند و در نتیجه بحث‌های بسیاری نسبت به تعارض منافع میان پدیدآورندگان مشترک و نحوه اعمال حقوق مالی و معنوی این‌گونه آثار به وجود آمده است. با این حال، تردیدی نیست که تمامی اشخاصی که به نحوی در خلق اثر مشارکت دارند از حقوق مالی و معنوی نسبت به کل اثر بهره‌مند هستند و چنانچه سهم هر یک از آنان قابل تمییز باشد، نسبت به خلاقیت خود نیز از حقوق مستقل بهره‌مند خواهند بود (هرچند در مورد آثار جمعی رویکرد متفاوتی در نظام حقوقی فرانسه اتخاذ شده و حقوق مالی و معنوی به صورت کلی، از آن شخص مبتکر دانسته شده است) (Synodinou, ۲۰۲۳: ۲۱۰).

گرچه در چنین مواردی بهره‌مندی از قواعد حاکم بر اموال مشترک نسبت به حقوق مالی می‌تواند مؤثر باشد، اما در خصوص حقوق معنوی مشکلات بسیاری را ایجاد خواهد کرد. به عنوان یک اصل، با توجه به ویژگی‌های برشمرده‌شده برای حقوق معنوی خالقان آثار فکری، هر پدیدآورنده باید رضایت خود را نسبت به اقداماتی که مرتبط با حقوق معنوی اثر اشتراکی است اعلام کند و

اثر مخالفت کند و یا در خصوص افشای اثر و یا اعمال حق استرداد به صورت آزادانه تصمیم‌گیری نماید (مگر در مواردی که اقدامات انجام شده سبب لطمه به شهرت و اعتبار پدیدآورنده شود که در این صورت حق استناد به حقوق معنوی را خواهد داشت) (Touboul, ۲۰۱۱: ۷۵).

بنابراین، هرچند در نظام حقوق مؤلف ایران و اتحادیه اروپا چنین رویکردی از متن قوانین و مقررات مربوطه قابل استنباط نیست، با این حال به عنوان یک قاعده کلی، در تعارض میان حقوق معنوی پدیدآورندگان و منافع اجتماعی، تحدید حقوق و اختیارات پدیدآورنده نسبت به توافقات مرتبط در جایگاه کارمند دولت، امری بخردانه است که در نظام حقوقی فرانسه این امر در اصلاحات اخیر مورد توجه قرار گرفته است (Raizon, ۲۰۱۴: ۱۵۰).

۴،۲ محدودیت ناظر به ماهیت اثر

کشورهای تابع نظام حقوق نوشته رویکرد شخص‌محور نسبت به مفهوم پدیدآورندگی دارند و از این رو، چنین نگرشی با موضوع تعدد پدیدآورندگی چندان سازگار نیست؛ به‌ویژه با تحولات دنیای فناوریانه که در عمل، خلق آثار ادبی و هنری را در پرتو همکاری و تجمیع تخصص‌های گوناگون میسر ساخته است. نظام حقوق

him. The agent cannot: 1 To object to the change in the work decided in the interest of the authority by the authority vested with the hierarchical power, where such modification does not affect the honor or reputation of the authority; 2 No. Exercise his/her right of repentance and withdrawal, unless in agreement with the authority vested with the hierarchical authority».

¹. Available at: <https://doi.org/10.3917/legi.047.0075>

². French Intellectual Property Code (CPI), Article L. 121-7-1: «The right of disclosure recognized to the agent referred to in the third paragraph of Article L 111-1, which has created a work of the mind in the performance of his duties or according to the instructions received, shall be exercised in accordance with the rules to which it is subjected in its capacity as officer and those governing the organization, functioning and activity of the public servant who employs

همچنین هر یک از آنها می‌تواند به این حقوق در مقابل ثالث و حتی سایر پدیدآورندگان همکار نیز استناد نماید. البته با عنایت به نوین‌سازی شیوه‌های آفرینش و مشارکت خلاقانه کاربران در بهره‌برداری از آثار دیجیتال، به نظر می‌رسد این اصل نیز با محدودیت‌های جدی مواجه است (McCardle, ۲۰۰۳).^۱

کنوانسیون برن نیز راجع به وضعیت حقوق معنوی آثار مشترک سکوت کرده است و صرفاً در ماده ۷ مکرر^۲ مدت حمایت از این آثار را تا ۵۰ سال پس از فوت آخرین پدیدآورنده دانسته و نظام حقوق مؤلف اتحادیه اروپا نیز با پیروی از این نگرش، در بند دوم ماده ۱ دستورالعمل مدت حمایت^۳، این زمان را به ۷۰ سال افزایش داده است. قانون حمایت از حقوق مؤلفان ایران در ماده ۶، حقوق مترتب بر خلق اثر مشترک را (مشاعاً) از آن تمامی پدیدآورندگان همکار دانسته است، بدون آنکه تفکیکی میان حقوق مالی و معنوی و قواعد حاکم بر هر یک قائل شود. در ماده ۱۱ آیین‌نامه قانون حمایت از نرم‌افزارها^۴ اما وضعیت آثار مشترک از شفافیت بیشتری برخوردار است؛ مطابق این ماده چنانچه سهم

پدیدآورندگان اثر مشترک قابل تفکیک باشد، هر یک از پدیدآورندگان نسبت به سهم خود از حقوق مالی مستقل بهره‌مند خواهند بود و در این جا تأکید بر حقوق مالی، وضعیت حقوق معنوی را مبهم ساخته و این پرسش را ایجاد می‌کند که وضعیت اعمال آن به چه صورت است؟ گویی در این فرض حقوق معنوی به صورت مستقل نسبت به دستاورد هر یک از پدیدآورندگان وجود نداشته، بلکه صرفاً در خصوص اثر مشترک به عنوان یک کل واحد اعمال می‌شود که به نظر می‌رسد این دیدگاه چندان صحیح نباشد؛ زیرا اعمال حقوق مالی به نحو مستقل توسط پدیدآورنده، بدون وجود حقوق معنوی پوچ و بی‌ثمر خواهد بود. در حالی که در ادامه، ماده مقرر داشته است در فرضی که کار هر یک از پدیدآورندگان قابل تمیز نبوده و ممزوج در یکدیگر باشد، اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق مالی و معنوی سهم مشاع هر یک از پدیدآورندگان خواهد بود.

موارد مطرح شده گویای حمایت از آثار مشترک از سوی قانون‌گذار ایرانی و اروپایی است و پدیدآورندگان اصولاً مالک حقوق مالی و معنوی به نحو مشاع خواهند

نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است.

۹. ماده ۱۱ آیین‌نامه قانون حمایت از نرم‌افزارها: «هرگاه اشخاص متعدد در پدیدآوردن نرم‌افزار مشارکت داشته باشند، چنانچه سهم مشارکت هر یک در پدیدآوردن نرم‌افزار مشخص باشد، حقوق مادی حاصل از آن به نسبت مشارکت به هر یک تعلق می‌گیرد. در صورتی که کار یکایک آنان جدا و متمایز نباشد اثر مشترک نامیده می‌شود و حقوق ناشی از آن حق مشاع پدیدآورندگان است. تبصره - هر یک از شرکاء به تنهایی یا همه آن‌ها به اتفاق می‌توانند در مورد نقض حقوق موضوع قانون به مراجع قضایی صالحه مراجعه نمایند».

^۱. Available at: <https://www.bu.edu/law/journals-archive/scitech/volume92/mccardle.pdf>

^۲. ماده ۷ مکرر کنوانسیون برن: «مفاد ماده قبل همچنین در مواردی که حقوق پدیدآورنده به طور مشترک با پدیدآورندگان همکار یک اثر تعلق دارد، قابل اعمال است، مشروط بر اینکه مهلت‌های پس از مرگ پدیدآورنده، از تاریخ مرگ آخرین پدیدآورنده همکار بازمانده محاسبه شود».

^۳. Directive 2006/116/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the term of protection of copyright and certain related rights (codified version) Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/116/oj/eng>

^۴. ماده ۶ قانون حمایت از حقوق مؤلفان: «اثری که با همکاری دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز

در نظام‌های حقوقی مختلف جهت تعدیل این روند رویکردهای گوناگونی اتخاذ شده است؛ به عنوان مثال در فرانسه مداخله قضایی برای رفع اختلاف مورد پذیرش قرار گرفته است^۳ یا در آلمان گفته شده است اعمال حق نباید به صورت غیرمنصفانه انجام شود (Synodinou, ۲۰۲۳: ۲۲۴-۲۲۵).

۴،۳ محدودیت ناظر به حقوق اشخاص ثالث

یکی از محدودیت‌های قابل تصور نسبت به قراردادپذیری حقوق معنوی خالقان آثار ادبی و هنری، تعارض این حقوق با حقوق شخصیت ثالث است. در ابتدا ممکن است تصور شود این محدودیت صرفاً ناظر به آزادی آفرینش پدیدآورنده و در مرحله قبل از خلق اثر است، با این حال باید توجه داشت هنگامی که اثری مانند نقاشی، عکس و حتی یک رمان با الهام از تمامیت شخصی و زندگی خصوصی فردی و با رضایت او خلق می‌شود، این رضایت مربوط به مرحله‌ی آفرینش اثر است و زمانی که موضوع دستاورد در پرتو تفکرات، خلاقیت و احساسات پدیدآورنده قرار می‌گیرد، ممکن است شامل جزئیاتی شود که از منظر طرف مقابل، نقض حقوق شخصیت او به حساب آید، مانند ارائه‌ی تصویر منفی در رمانی که بر مبنای زندگی خصوصی او نوشته شده است (Deschanel, ۲۰۱۷: ۱۴۴-۱۴۶).

در این مواقع اعمال حقوق معنوی و به‌ویژه حق افشا اثر می‌تواند محدود شود، یا هنگامی که شخص به اعتبار شهرت پدیدآورنده اجازه چنین عملی را داده و حال

بود که این رویکرد در بند دوم ماده ۲ دستورالعمل برنامه‌های رایانه‌ای^۱ اتحادیه اروپا نیز منعکس شده است؛ گرچه مطابق رویه‌ی اتخاذشده از سوی پارلمان، نسبت به حقوق معنوی صراحتی وجود ندارد. اما باید توجه داشت اعمال این قاعده سبب ایجاد معضلاتی در خصوص حقوق معنوی و محدودیت اراده‌ی آزاد پدیدآورندگان نسبت به تصمیم‌گیری راجع به نحوه اعمال آن خواهد شد.

لزوم رعایت حق انتساب به عنوان یک اصل کلی در آثار مشترک مورد پذیرش است و هر پدیدآورنده این حق را دارد تا نسبت به نحوه اعمال آن از جمله استفاده از نام مستعار و یا گمنامی تصمیم‌گیری نماید. با وجود این، به سبب ماهیت اشتراکی این‌گونه آثار، اعمال این حق اغلب با محدودیت‌هایی همراه است، به ویژه زمانی - که به دلایل فنی و عملی، امکان ذکر نام همه‌ی پدیدآورندگان وجود نداشته باشد^۲ و یا عدم ذکر نام یکی از پدیدآورندگان به علت صرف‌نظر کردن این شخص از حق انتساب، بر منافع سایرین و بهره‌بردار تأثیر منفی گذارد.

حق افشا اثر مشترک نیز چنانچه بر مبنای رضایت تمامی پدیدآورندگان به نحو مطلق قابلیت اعمال داشته باشد می‌تواند حقوق سایر پدیدآورندگان را توسط شخص یا اشخاصی که مخالف با افشا اثر یا خواهان اعمال آن به طریق مطلوب از طریق اعطای نیابت به دیگری یا امثال هستند، تحت تأثیر قرار دهد. از این رو،

². See Athens Court of Appeal (6520/2008); available at: https://ejustice.europa.eu/13/EN/national_case_law?GREECE&member=1

³. See, in France: French Supreme Court [*Cour Cass*], 24 November 1993.

^۱. بند دوم از ماده ۲ دستورالعمل حمایت از برنامه‌های رایانه‌ای اتحادیه اروپا: «در مورد یک برنامه رایانه‌ای که توسط گروهی از اشخاص حقیقی به طور مشترک ایجاد شده است، حقوق انحصاری به طور مشترک خواهد بود».

قراردادهای اروپایی^۳، اصل آزادی قراردادی و محدودیت آن از جهت عدم مغایرت با نظم عمومی و قواعد امری مورد تصریح قرار گرفته است. با این حال باید توجه داشت مفهوم نظم عمومی بسیار موسع بوده و در نتیجه ارائه تعریف مشخصی از آن دشوار است.

با وجود این، از منظر برخی از حقوقدانان (Drago, ۲۰۰-۱۹۹: ۲۰۱۵)^۴، هرگاه مقررهای به جهت تأمین منافع اجتماعی و مصلحت عمومی وضع گردیده باشد، در صورتی که اشخاص نسبت به اجرای این قواعد دارای آزادی عمل باشند، مصالح جامعه به خطر افتاده و در نتیجه این مقرر را باید از قواعد نظم عمومی دانست و توافق بر خلاف آن را امری باطل در نظر گرفت. بنابراین مطابق این تعریف، کارکرد قواعد و ماهیت آنها معیار اصلی تعیین ارتباط با نظم عمومی دانسته شده است. بر همین اساس برخی دیگر (۲۶۶-۲۶۵: ۲۰۱۴, Raizon) میان دو نوع نظم عمومی قائل به تفکیک شده‌اند: چنانچه مقرره‌ای دارای کارکرد اجتماعی بوده و در راستای صیانت از طرف ضعیف قرارداد پیش‌بینی شده باشد، این مقرر در شمول نظم عمومی حمایتی^۵ خواهد بود و در

تصمیم خالق مبنی بر گم‌نامی یا استفاده از نام مستعار تحت توافقات قراردادی می‌تواند برای آن شخص امری نامطلوب و حتی لطمه‌زننده باشد. همچنین در مواردی که پدیدآورنده با اسقاط حق تمامیت به صورت جزئی یا انصراف از اعمال آن، اجازه‌ی تغییر در اثر را به شخص دیگری اعطا می‌کند، تغییرات حاصله می‌تواند حقوق شخصیت فردی که اثر از او الهام گرفته شده است را به شدت در معرض آسیب قرار دهد. بنابراین، تعارض میان حقوق معنوی آفریننده اثر و حقوق شخصیت ثالث می‌تواند موضوع قراردادپذیری حقوق معنوی و نحوه‌ی اعمال آن را محدود نماید، هرچند به نظر می‌رسد در این مواقع، قضات به دنبال تعدیل منافع طرفین باشند و از این رو اظهارنظر مطلق در خصوص نتیجه‌ی تعارض میان این دو امری دشوار است.^۱

مورد دیگری که به سبب صیانت از حقوق اشخاص ثالث نسبت به آزادی اراده پدیدآورنده در تعیین سرنوشت اثر قابل بررسی است، محدودیت ناظر بر نظم عمومی و مصالح اجتماعی است. مطابق ماده‌ی ۱۰ و ۹۷۵ قانون مدنی ایران^۲ و نیز ماده (۱۰۲) اصول حقوق

۱. برای مطالعه بیشتر نگاه شود به:

بادینی، حسن (۱۳۹۱). «مسئولیت مدنی ناشی از نقض حقوق معنوی مربوط به شخصیت و حقوق بشر»، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۲، شماره ۱، صص ۹۱-۱۰۰. قابل دسترس از:

https://jlq.ut.ac.ir/article_29818.html؛ همچنین به: قدرتی، فاطمه

(۱۳۹۵). «تعرض به تمامیت معنوی شخصیت و رابطه آن با تعرض به تمامیت مادی شخصیت و تعرضات مالی»، دوفصلنامه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، دوره ۱۰، شماره ۳۴، صص ۶۱-۶۳. قابل دسترس از: <https://ensani.ir/fa/article/499424>

۲. ماده ۹۷۵ قانون مدنی ایران: «محکمه نمی‌تواند قوانین خارجی یا قراردادهای خصوصی را که برخلاف اخلاق حسنه بوده یا به واسطه

جریحه‌دار کردن احساسات جامعه یا به علت دیگر مخالف با نظم عمومی محسوب می‌شود به موقع اجرا گذارد، اگر چه اجرای قوانین مزبور اصولاً مجاز باشد».

3. Article (1:102) - (Freedom of Contract): «1- Parties are free to enter into a contract and to determine its contents, subject to the requirements of good faith and fair dealing, and the mandatory rules established by these Principles. 2- The parties may exclude the application of any of the Principles or derogate from or vary their effects, except as otherwise provided by these Principles.»

4. Available at: https://www.cairn.info/load_pdf.php?ID_ARTI-CLE=APD_581_0224&download=1

5. Public order of protection

حقوق معنوی است که در مقوله‌ی نظم عمومی ارشادی قرار می‌گیرد و در نتیجه اجرای این حقوق مانند انصراف از اعمال، اسقاط یا نیابت‌پذیری، تعارضی با نظم عمومی ندارد، چراکه این موارد به منزله‌ی اعمال منفی حق تعبیر می‌گردند و نه اقدامی بر خلاف ماهیت سلب‌ناپذیر حقوق معنوی. با این حال باید توجه داشت، تلقی حقوق معنوی به عنوان نظم عمومی حمایتی نیز به جهت توجه به منافع پدیدآورنده و جامعه سبب تحمیل محدودیت‌هایی نسبت به اجرای این حق خواهد شد، از جمله ممنوعیت اسقاط کلی حقوق معنوی یا اسقاط پیشینی و نیز صرف‌نظر کردن از اعمال حق در مواردی که تغییرات سبب لطمه به شهرت و اعتبار پدیدآورنده می‌شود و از این طریق به غایت ویژگی سلب‌ناپذیری حقوق معنوی که صیانت از شخصیت خالق دستاورد فکری و منافع عمومی نظیر خریداران دیگر آثار او است، آسیب می‌رساند (Guibault, ۲۰۰۲: ۱۷۳-۱۷۵).^۴

۵. برآمد

بررسی ضرورت‌های تحمیلی قراردادی و غیرقراردادی بر توافقات حقوق معنوی مؤلف در ایران و اتحادیه اروپا نشان داد که گرچه حقوق معنوی بازتابی از شخصیت و خلاقیت پدیدآورنده هستند و از حیث ماهوی با حقوق مالی تفاوت دارند، اما در عمل از آزادی مطلق نیز برخوردار نبوده و ناگزیر در چهارچوب قواعد آمره، ملاحظات نظم عمومی و شرایط قراردادی محدود

صورتی که به دنبال حفاظت از منافع کلان دولتی و تأمین نظم عمومی در سطح گسترده باشد، از قواعد مرتبط با نظم عمومی ارشادی^۱ تلقی خواهد گشت.^۲ از این رو، قواعد مرتبط با نظم عمومی ارشادی امری بوده و تراضی بر خلاف آن‌ها مطلقاً باطل است، در حالی که قواعد مرتبط با نظم عمومی حمایتی در راستای تأمین مصالح شخص و به طور خاص طرف‌های قراردادی است و در نتیجه اثری مشابه با قواعد نظم عمومی ارشادی را نخواهد داشت.

راجع به حقوق معنوی از آنجا که کارکرد و غایت این حقوق صیانت از شخصیت خالق آثار ادبی و هنری است و در نظام حقوق مؤلف ایران و اتحادیه اروپا نیز صراحتاً از آن به عنوان نظم عمومی ارشادی یاد نشده است، می‌توان در نظر داشت این حقوق در بهترین حالت به عنوان نظم عمومی حمایتی تلقی می‌شوند، هرچند در سطح کشورهای عضو اتحادیه اختلاف‌نظر وجود دارد و برخی همانند فرانسه، حقوق معنوی را به عنوان نظم عمومی ارشادی تعبیر کرده‌اند (Ginsburg & Sirinelli, ۱۹۹۰).^۳ نتیجه‌ی رویکرد اخیر آن است که پدیدآورنده حق انعقاد قرارداد و توافق نسبت به حقوق معنوی خود را نخواهد داشت مگر در مواردی که قانون تجویز کرده است.

علی‌رغم دیدگاه اخیر، برخی از حقوقدانان (Raizon, ۲۰۱۴: ۲۶۸-۲۶۹) بر این باور هستند که در بحث ارتباط حقوق معنوی و نظم عمومی، این ماهیت

3. Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/3725

4. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/36222966>

1. Public order of direction

۲. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به: الفت، نعمت‌الله (۱۳۸۵). «نظم

عمومی و الزام به انعقاد قرارداد»، فصلنامه حقوق اسلامی، دوره ۲،

شماره ۷، صص ۸۶ - ۹۰. قابل دسترس از:

https://hoquq.iict.ac.ir/article_22727.html

می‌گردند. بررسی انجام‌شده نشان داد که گرچه نظریه قراردادی‌پذیری حقوق معنوی در هر دو نظام حقوقی مورد بحث پذیرفته شده است، اما اراده‌ی مؤلف در تعیین سرنوشت اثر به‌طور کامل آزاد نیست و همواره تحت تأثیر دو مجموعه الزامات قراردادی و غیرقراردادی که از قواعد آمره، اصول نظم عمومی، و ملاحظات فنی سرچشمه می‌گیرند و با هدف حمایت از شأن مؤلف و منافع عمومی بر توافقات تحمیل می‌شوند، قرار خواهند گرفت.

مقایسه این دو نظام حقوقی نشان می‌دهد که در ایران تأکید اصلی بر غیرقابل‌انتقال بودن حقوق معنوی و صیانت از پیوند مؤلف با اثر است و این امر امکان ایجاد توافقاتی را که با این خصیصه ناسازگار باشند محدود می‌سازد. در مقابل، اتحادیه اروپا ضمن حفظ همین بنیان شخصیت‌محور، با بهره‌گیری از دستورالعمل‌ها و سازوکارهای نوین، به‌ویژه در دستورالعمل بازار واحد دیجیتال و مدیریت جمعی، بیش از پیش به تضمین

مابه‌ازاء مناسب و متناسب و شفافیت قراردادها توجه دارد. بدین ترتیب، در حالی که نظام حقوقی ایران بیشتر بر مبانی نظری و اصول بنیادین تأکید می‌نماید، اتحادیه اروپا در مسیر تقویت ابزارهای عملی و اقتصادی برای تضمین حقوق مؤلفان گام برداشته است.

در نهایت می‌توان گفت که حقوق معنوی علی‌رغم ماهیت فردی و پیوند عمیق با شخصیت خالق اثر، به‌تنهایی نمی‌تواند از بسترهای قراردادی و قواعد عمومی حقوق قراردادها جدا شود. الزاماتی که از سوی قرارداد یا قواعد آمره بر توافقات تحمیل می‌شوند، هم تضمین‌کننده‌ی حمایت از مؤلف و هم زمینه‌ساز بهره‌برداری منصفانه و متوازن از آثار در راستای منافع اجتماعی و اقتصادی است. از این رو، تنظیم و تفسیر قراردادهای مرتبط با حقوق معنوی باید به‌گونه‌ای صورت گیرد که ضمن صیانت از استقلال و حیثیت پدیدآورنده، امکان بهره‌برداری عادلانه و شفاف را نیز برای دیگر ذی‌نفعان فراهم سازد.

منابع

- Abdali, M. (2010). The Place of Ethics in Economic Analysis of Law, *Journal of Comparative Law*, 0(19), 101-126. [In Persian]
- Deschanel, C. (2017). Le droit patrimonial à l'image: émergence d'un nouveau droit voisin du droit d'auteur, Doctoral dissertation, Université d'Avignon.
- Dietz, A. (1994). The moral right of the author: moral rights and the civil law countries, *Colum. -VLA JL & Arts*, 19, 199.
- Drago, G. (2015). L'ordre public et la Constitution, *Archives de philosophie du droit*, 58(1), 199-214.
- DRAI (L) (2007). La création salariée au prisme de la rupture du contrat de travail, in *Propr. Intell.*, n 23, 167-172.
- Dusollier, S. V. C., Benabou, V. L., Bently, L., Derclaye, E., Dreier, T., Geiger, C., ... & Xalabarder, R. (2020). Comment of the European copyright society. Addressing selected aspects of the implementation of articles 18 to 22 of the directive (EU) 2019/790 on copyright in the digital single market, *JOURNAL OF INTELLECTUAL PROPERTY, INFORMATION TECHNOLOGY AND ELECTRONIC COMMERCE LAW*, 11(2), 132-148.
- Fritz, J. (2024). The notion of 'authorship' under EU law—who can be an author and what makes one an author? An analysis of the legislative framework and case law, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 19(7), 552-556.
- Ginsburg, J. C., & Sirinelli, P. (1990). Authors and Exploitations in International Private Law: The French Supreme Court and the Huston Film Colorization Controversy, *Colum.-VLA JL & Arts*, 15, 135.
- Guibault, L., Hugenholtz, P. B., Vermunt, M., & Berghuis, M. (2002). Study on the conditions applicable to contracts relating to intellectual property in the European Union. Institute for information law.
- Hansmann, H., & Santilli, M. (1997). Authors' and artists' moral rights: A comparative legal and economic analysis, *The Journal of Legal Studies*, 26(1), 95-143.
- JafarZadeh, M., & sheykhi, M. (2015). The Relations between Competition law and unfair Competition (from The Uniformity Approach to Uniformity and Supplementary). *Journal of Comparative Law*, 1(2), 59-85. doi: 10.22080/lps.2015.1705 [In Persian]
- Karimi, A. and Salimian, A. (2021). Obligation to Good Faith in Contracts in Iranian and French Law. *Fares Law Research*, 4(8), 234-248. DOI: 10.22034/lc.2021.132723 [In Persian]
- Katouzian, N. (2023). General Principles of Contracts, Tehran: Ganjedanesh, vol.1, 22nd edition. [In Persian]
- Hekmatnia, M. (2021). Intellectual Property System; (Origin, Infrastructure, Structure), Tehran: Pajoooheshgah-e Farhang va Andishe-e Eslami, 1st edition. [In Persian]
- Maleki, M. and Poormohamadi, S. (2023). A comparative study of collective management of copyright in musical works. *Islamic Law*, 20(76), 137-163. [In Persian]
- Mazeaud, D. (1999). Loyauté, solidarité, fraternité: la nouvelle devise contractuelle?, *L'avenir du droit*, 605.

- McCardle, M. (2003). Fan Fiction, Fandom, and Fanfare: What's All the Fuss?, *BUJ Sci. & Tech. L.*, 9, 433.
- Mohammad Karimi, M. J. and Mohammadi, P. (2025). A Contractability of Author's Moral Rights in Iran and the European Union. *Comparative Law Researches*, 29(2), 147-186. DOI: 10.48311/CLR.29.2.4 [In Persian]
- Mohammadi, P. (2007). Copyright Contracts, Tehran: Dadgostar, 1st edition. [In Persian]
- Naeemi, S. M. (2022). The Philosophy of Contract Enforceability: A Comparative Study in the Common Law and Iranian Law. *Comparative Law Researches*, 26(4), 110-136. [In Persian]
- Nemati, E., & Hosseini moghadam, S. H. (2020). A Comparative Study of Scientific Theft in Iranian Laws and European Union Member States. *Journal of Comparative Law*, 4(2), 180-199. doi: 10.22080/lps.2020.18367.1169 [In Persian]
- Radkova, L. (2001). Moral rights of authors in international copyright of the 21st century: time for consolidation?, Doctoral dissertation, University of British Columbia.
- Raizon, H. (2014). La contractualisation du droit moral de l'auteur, Doctoral dissertation, Université d'Avignon.
- Safaei, S. H. & Qasemzadeh, S. M. (2017). Civil Law: Persons and Persons Under Legal Incapacity, Tehran: SAMT, 5th edition. [In Persian]
- Salokannel, M., Strowel, A., & DERCLAYE, E. (2000). Study contract concerning moral rights in the context of the exploitation of works through digital technology. No ETD/99/B5-3000/E° 28 April.
- Savrai, P. (2025). Challenges Caused by the Ownership of Joint Works in Software and Contractual Methods of Prevention. *Comparative Law Researches*, 29(2), 58-87. DOI: 10.48311/CLR.29.2.6 [In Persian]
- Shakeri, Z. (2022). New Horizons of Intellectual Property Rights in the Perspective of Directive (EU) 2019/790 on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market, *Legal Research Quarterly*, 25(98), 267-294. DOI: 10.22034/jlr.2022.228066.2263 [In Persian]
- Synodinou, T. (2023). Moral rights in cases involving multiple ownership, In *Research Handbook on Intellectual Property and Moral Rights*, Edward Elgar Publishing, 210-232.
- Teymourimoghaddam, F., Qabuli Dorafshan, S. M. M. and Mohseni, S. (2023). A Comparative Study of the Right of Attribution in the Legal Systems of Iran, the United Kingdom, and the United States of America. *Jurisprudence and Islamic Law*, 14(32), 1-31. DOI: 10.22034/law.2023.52066.3141 [In Persian]
- Touboul, A. (2011). Les droits d'auteur des agents publics issus de la loi DADVSI, *LEGI-COM*, 47(2), 75-84.